

ВІД КАНТА ДО ГЕГЕЛЯ АБО ЩО ТАКЕ КЛАСИЧНА НІМЕЦЬКА ФІЛОСОФІЯ?¹

Ернст-Отто Оннаш

1 Вступ

Останніми роками в німецькомовному просторі назва «класична німецька філософія» витіснила назву «німецький ідеалізм». Звісно, з появою нової назви часто також виникають і нові питання й проблеми. Якщо досі ми майже не знали, що саме розуміється під «німецьким ідеалізмом», то зараз ми ще менше знаємо це стосовно нової назви. Що вона охоплює, а що ні? Що повинна охоплювати, а що залишати поза увагою? У позанімецькому мовному просторі нова назва «класична німецька філософія» поки що не змогла укорінитися. Це, певна річ, пов'язано й з тамтешнім станом джерельної бази, оскільки, зокрема, філософія Фіхте й Шеллінга практично відсутня в позанімецьких обговореннях, уже не кажучи про багатьох інших важливих мислителів, які залишили свій слід у тогочасних філософських дебатах. Тому стан джерельної бази буквально змушує до того, аби звузити філософську ситуацію того часу до протистояння між Кантом і Гегелем. І тут, цілком природно, мало що зміниться, доки німецькомовній філософії не вдасться пояснити її передсуд щодо того, що вона розуміє

¹Вперше опубліковано в *Onnasch E.-O. Von Kant zu Hegel. Oder: Was heißt klassische deutsche Philosophie? // Wissenschaft und Natur. Studien zur Aktualität der Philosophiegeschichte.* — Nordhausen : Verlag Traugott Bautz, 2011. — P. 109-123.

під «класичною німецькою філософією». А це буде особливо важливо в тому разі, якщо класична німецька філософія зможе виявитися корисною для проблематики сучасних філософських дебатів. Звужене до Канта й Гегеля філософське розуміння може лише шкодити такій актуалізації. Зрештою, історичне значення того, що слід розуміти під класичною німецькою філософією, вирішує, якою мірою філософія Гегеля є застосовною для актуалізації сучасних дискусій.

2 Системні сучасні проблеми позиціювання «від Канта до Гегеля»

Втім, нова на перший погляд назва «класична німецька філософія» має за собою доволі довгу історію, яка багатьом уже невідома. Вона вперше зустрічається в маленькому творі 1888 року під назвою «Людвіг Фейєрбах і кінець класичної німецької філософії». Ця книжечка написана Фрідріхом Енгельсом. Він позначає як класичний період в історії філософії від Канта до Фейєрбаха. При цьому він спочатку встановлює певний безперервний розвиток від Канта до Гегеля, який далі, як це усвідомив Фейєрбах, завершився тим, що Гегель нібито вперше визнав за природою незалежне від ідеї існування. Тим самим, на думку Енгельса, була створена передумова, аби Фейєрбах зміг нарешті звести «матеріалізм [. . .] на трон» [2, с. 12]. Критичне подолання гегелівської філософії, звісна річ, залишилося потім критичному матеріалізму. Класична німецька філософія утворює, таким чином, попередній етап наукового соціалізму. Енгельс зрештою завершує свою брошуру такими глибокодумними словами: «Німецький робочий рух є спадкоємцем класичної німецької філософії» [там само, с. 78].

Певна річ, офіційна філософія тодішнього Східного блоку перейняла назву «класична німецька філософія» від своїх теоретичних засновників, аби цим позначити ту філософську традицію, спадкоємцею якої вона себе бачила. І до цього спадку, звісно, не належала «буржуазна» філософія, наприклад романтиків. Взагалі, у цій традиції прикметник «класичний» завжди використовувався тоді, коли потрібно було ізолювати буржуазне культурне надбання. Так, існувала класична політекономія Рікардо на противагу вульгарній політекономії Австрійської школи. Отже, поняття «класичний» ніколи не було нейтральним, особливо в німецькій історії та філософії. Втім, не лише у соціалізмі, але й у буржуазно-ліберальній традиції поняття «класичний» повсякчас використовується, аби тим самим принизити небажа-

ні культурні надбання як малоцінні або взагалі викривлені.

Цілком зрозуміло, що будь-яке визначення «класичної німецької філософії» має рішуче відмежуватися від подібних ідеологізацій. Водночас, нова назва «класична німецька філософія» має надати більш точну характеристику історичним взаємозв'язкам, ніж колишня назва «німецький ідеалізм». Це означає, що нова назва має охопити як ті ж самі напрямки «буржуазної» філософії, так і великі наукові досягнення, які тоді ще розуміли як філософські, але сьогодні скоріш утворюють засади окремих наук.

У визначенні цього поняття Фрідріхом Енгельсом наявна ще одна глибоко проблематична характеристика, яку також поділяє звичне для Заходу позначення «німецький ідеалізм», а саме, що начебто від Канта до Гегеля пролягає більш-менш прямий історико-філософський шлях, який визначається подібними предметними питаннями систематичного характеру. З часів Гегеля губилися в здогадках щодо характеру цих предметних питань, і всі спроби їх встановити зазнали краху, або через абстрактність відповіді — гарними прикладами тут є суб'єктивна філософія, критичний матеріалізм чи трансцендентальна філософія — або через те, що ці відповіді тільки з певною натяжкою можна підігнати під самосвідомість тодішньої філософії. Отже, необхідно дистанціюватися від тези про безперервність «від Канта до Гегеля».

Є ще одна підстава відмовитися від цієї тези про безперервність. З часів неокантіанства на континенті та Стросона в англосаксонському світі розвинулось тлумачення Канта, яке більш-менш безпосередньо базується на самих творах Канта, без того, щоби при такому трактуванні Канта брати до уваги післякантівський німецький ідеалізм. Через це раптом з'являється *один* Кант, який веде нас до нашого сьогодення, та *інший*, який ініціює певний особливий філософський розвиток, або ж навіть заводить у глухий кут німецького ідеалізму². Німецький ідеалізм стає назвою для післякантівського ідеалізму Фіхте, Шеллінга й Гегеля, в той час як філософія Канта до цього ідеалізму більше не належить.

Ще один аргумент на користь нової назви «класична німецька філософія» полягає в тому, щоби возз'єднати Кантівську філософію з зазначеною філософською традицією, як би хто її не розумів. При цьому, звісно, оживає стара проблема під назвою «від Канта до Гегеля», яка, на мою думку, є безкрайньою і, зрештою, безплідною. Про-

²За висловом відомого дослідника Канта Клауса Райха, «після Канта в Німеччині почалося розм'якшення мозку».

те питання, якою мірою Кант належить до класичної німецької філософії, є невідкладним як ніколи до цього. Ця невідкладність визначається хоча б тим, що провідні прибічники Канта в аналітичній філософії раптом серйозно починають займатись Гегелем (пор.: [12]). Так, Дж. МакДоуел позначає свою книгу «Свідомість і світ» (1994) як «Пролегомени» до гегелівської «Феноменології духу». Втім, МакДоуел є представником кантіанства, яке розвинулось лише в ХХ ст., а саме кантіанства аналітичної школи (пор.: «Вступ» до [5]). А це кантіанство дійсно майже не дотичне до післякантівського ідеалізму. Отже, для свого тлумачення Гегеля він виходить із такої інтерпретації Канта, яка повністю відрізняється від гегелівської. Загалом можна сказати, що англосаксонська аналітична філософія має справу з Гегелем, чия філософія уявляється як така, що на неї вплинула критична філософія Канта, але, у свою чергу, розуміється не крізь її історичну рецепцію в німецькому ідеалізмі, але швидше з точки зору післягегелівської, або аналітичної, традиції. Тут виникає запитання, чи можливе взагалі (а якщо так, то як саме його слід розуміти, а значить, і ставитись до нього серйозно) таке тлумачення гегелівської філософії, що у своєму прочитанні Канта використовує шаблони, які для історичного Гегеля не могли мати жодного значення, оскільки виникли лише у ХХ ст., а отже, виходили зовсім не з тих передумов, що були дійсними для Гегеля.

Отже, для сучасного, особливо англосаксонського обговорення Гегеля характерним є розрив зв'язку, причому лінія розлому проходить між претензією, що *приписується* філософії Гегеля, бути подальшим розвитком кантівських мотивів та історичною дійсністю цієї претензії. Вирішальним є те, що ця розірваність належить не до власної динаміки самої класичної німецької філософії, а постала з сучасних дискусій. З цього погляду необгрунтованою виглядає думка про деякий однорідний розвиток в межах класичної німецької філософії, тобто в межах історичного сплетення думок між 1781 р. («Критика чистого розуму») та 1831 р. («Енциклопедія філософських наук»), — я обмежуюся цими вузловими пунктами, ясно усвідомлюючи, що тут немає можливості обговорити не менш важливе питання, коли саме завершується класична німецька філософія.

Чи зможе класична німецька філософія стати корисною для сучасної проблематики, значною мірою, якщо не повністю, залежить від того, чи вдасться так поєднати післякантівський ідеалізм і його систематичні питання з філософією Канта, щоб при цьому, з одного боку, чітко виявлялися систематичні взаємозв'язки між ними, але, з іншого

боку, відмінності не маргіналізувалися, чи то взагалі оголошувалися діалектично необхідними моментами вищої свідомості (все одно, у гегелівському чи у марксистському історичному розумінні).

Якщо класична німецька філософія дійсно може й повинна стати корисною для сучасної проблематики, вона має утворити певний *вид* філософствування, який можна було б якось більш точно визначити. Проте цей *вид* неможливо більш детально визначити ані ззовні, оскільки тоді класична німецька філософія швидко перетворилася б на просте часове поняття, ані зсередини, через те що тоді ми неминуче змушені були б мати справу з діалектично витлумаченим історичним взаємозв'язком, вершиною розвитку якого була б гегелівська філософія або критичний матеріалізм. Якщо ж ані ззовні, ані зсередини неможливо визначити, що таке класична німецька філософія, то, можливо, розумною стратегією буде розглянути спочатку її відправний пункт з точки зору її систематичних намірів. Тобто детальніше окреслити значення філософії Канта для засад післякантівської філософії. На цьому переходимо до третьої частини.

3 Сприйняття кантівської філософії

Чим би не була класична німецька філософія, кожен погодиться з тим, що значення критичної філософії Іммануїла Канта для її становлення важко переоцінити. Але що тут мається на увазі? Якщо, наприклад, застосувати це твердження до дійсної історичної ситуації близько 1790 року, то можна дійти висновку, що хоча значення критичної філософії Канта для становлення класичної німецької філософії загалом неможливо переоцінити, фактично на той час це значення майже не відчувалось.

Дуже важливо пам'ятати, що до 1790 року кількість книг, виданих про критичну філософію, буквально можна було порахувати на пальцях, крім того, вони майже всі без винятку були критично налаштовані щодо Канта. Лише в інституційному відношенні Німеччина на той час вже перетворилася на «країну Канта». А саме, Єнський університет уже в середині 80-х зробив філософію Канта обов'язковою для вивчення на філософському факультеті³. Завдяки цій реформі та з подальшим призначенням Карла Леонарда Рейнгольда і його наступника Йогана Готліба Фіхте університет швидко перетворився на один із провідних навчальних закладів Німеччини. Рушійною силою рефор-

³ Див. щодо цього чудове дослідження Хорста Шрьопфера [15].

маційних зусиль був Крістіан Готфрід Шютц, який також стояв біля витоків одного з найуспішніших журналів того часу. Йдеться про видання «Альгемайне Літератур-Цайтунг», яке, крім іншого, захоплено займалось кантівською філософією та її поширенням.

Після публікації «Критики чистого розуму» мало минути добрих чотири роки, поки наприкінці липня 1785 з'явився перший позитивний відгук на філософію Канта. Рецензія в «Альгемайне Літератур-Цайтунг»⁴ змістовно сильно спирається на єдиний тоді доступний реферат першої «Критики», а саме на опублікований у 1784 «Коментар до "Критики чистого розуму" пана професора Іммануїла Канта», який видав надвірний проповідник у Кенігсбергу, а згодом професор математики Йоганн Шульц. Сьогодні мало хто усвідомлює, що значення цієї книги для XVIII ст. було набагато більшим, ніж значення самої «Критики». Усі класичні німецькі письменники й філософи першої хвилі познайомилися з критичною філософією через цю книгу. За одним винятком, а саме — Фіхте. Він був одним із небагатьох, хто особисто читав праці Канта і через їх вивчення прийшов до систематичних положень — згідно з їх буквою, а не так, як Рейнгольд, згідно з їх духом — критичної філософії (нижче ми ще коротко до цього повернемося). Через це філософія Фіхте співвідноситься з філософією Канта зовсім не так, як із філософією студентів Тюбінгенської семінарії. Останні *сприйняли* філософію Канта *не безпосередньо*, а через «Коментар» Шульца й праці Карла Леонарда Рейнгольда.

Рейнгольд був одним із перших у другій половині 80-х років, хто прийняв філософію Канта. Його інтерес до Канта був пробуджений згаданою рецензією в «Альгемайне Літератур-Цайтунг». Вже через рік він написав перші два із восьми «Листів про кантіанську філософію», які публікувалися з серпня 1786 по вересень 1787 у журналі Віланда «Тойче Меркур». Ці листи мали публіцистичний мегауспіх. Не буде перебільшенням сказати, що саме завдяки ним філософія Канта тоді взагалі вперше постала на філософському порядку денному.

Слід зазначити, що «Листи» Рейнгольда в жодному разі не є коротким викладом технічних тонкощів критичної філософії. Скоріше вони присвячені значно загальнішому питанню щодо її *корисності*⁵. Такою постановкою питання Рейнгольд взагалі вперше відкрив освіченій публіці вкрай складну критичну філософію, проте, тим самим він

⁴ Автором рецензії був Крістіан Готфрід Шютц, і вона була опублікована 12-30 липня 1785 у таких номерах: № 162, с. 41-44; № 164, с. 53-56; № 178, с. 117-118; № 179, с. 121-124 і 125-128 (передруковано також у [14, с. 147-182]).

⁵ Більш детально див. також у [10, с. XLI].

також задав і доволі конкретного спрямування дебатам, що виникли після цього. А саме, основна заслуга критичної філософії, на думку Рейнгольда, полягає в тому, що вона звільняє нас від сліпої віри і від неправильних уявлень про віру й таким чином відкриває шлях до нового просвіченого суспільства. Кантіанська філософія очищає релігію і завершує на засадах розуму те, що християнство засновувало на засадах серця. Проте це жодною мірою не було власною філософською програмою Канта! Вищою мірою майстерно й у спосіб, що надзвичайно сильно подіяв на публіку, Рейнгольд використовує результати критичної філософії у власній програмі, яку він проводив ще зі свого віденського періоду. Визначальним для цієї програми є об'єднання серця й розуму в такий спосіб, що останній відкриває для нас те, що вже було закладено в серці при виникненні християнства. Достатньо лише побіжного погляду на ранню філософію Гегеля, щоб побачити, що саме ці гасла подібно блискавці пробудили молодих студентів-теологів у Тюбінгені з їхньої «догматичної дрімоти».

Для мене тут важливо особливо наголосити, що коли йдеться про кантіанство того часу, то його слід радше назвати рейнгольдівством. «Листи» Рейнгольда і його наступна основна праця 1789 року «Спроба нової теорії людської здатності уявлення» вперше «поріднили» — принаймні в Тюбінгені — молодих семінаристів із Кантом, як висловився у 1790 р. його палкий прихильник Іммануель Діц [8, с. 176].

На жаль, ми дуже недостатньо знаємо про рецепцію Канта в семінарії. Втім, практично відсутні джерельні дані про те, що на початку 90-х років семінаристи вже особливо інтенсивно студіювали власне трактати Канта⁶. Для них важливим джерелом щодо особливостей першої «Критики» були насамперед праці Шульца, у той час як Рейнгольд окриляв дух і закликав його підвестись до нових висот.

Далі, приблизно з кінця 1790 р., у семінарії почали окреслюватися два протилежні табори. Перший із них покликається у своїй інтерпретації Канта насамперед на рейнгольдівські «Спроби» і розвинутий там виклад першої «Критики», у той час як другий табір головним чином надихався «Листами» Рейнгольда. До першого табору належали радикальні кантіанці, передусім, Діц. Другий табір до цього часу залишається практично не дослідженим. А в ньому була здійснена спроба примирити Кантівську філософію й теологічні здобутки тюбінгенської школи Шторра. До цієї групи належав померлий у 1794 р. Готліб Хри-

⁶За винятком невеличкої групи семінаристів, які читали Канта між літом і зимою 1790 року, див. про це [6, с. 716]. Проте, напевно, у своєму вивченні першої «Критики» семінаристи не просунулись далі «трансцендентальної естетики».

стіян Рапш, праці якого інтенсивно вивчав Гегель у свій Бернський період, і які згодом вплинули на його власну думку (див. щодо цього [1, с. 381-428]). Цей табір, який також надихнув Шеллінга, систематично покликається передусім на зміст рейнгольдівських «Листів».

Для розвитку основних положень об'єктивного ідеалізму Шеллінга та Гегеля історично важливою далі є дискусія в семінарії навколо морального доказу буття Бога в кантівській філософії. Вона була порушена тьобінгенським професором філософії Йоганом Фрідріхом Флаттом. Він відхиляє кантівський метод доказу, проте лише з тієї причини, що цей доказ представлений Кантом як *єдиний* доказ буття Бога і безсмертя. На противагу цьому він стверджує, що це лише суб'єктивний доказ, який не може претендувати на «*об'єктивну* чинність і необхідність», і є, по суті, сліпою вірою: «*Я хочу, аби був Бог*» [3, с. 16, с. 72]. Хоча Флатт так не формулює, але його критика критичної філософії полягає загалом у тому, що критична філософія є нібито лише суб'єктивним ідеалізмом. Суб'єктивність кантівського підходу, проте, не лише просто критикується; Флатт також її плідно використовує, коли, спираючись на Канта, наводить аргументи на користь доказу буття Бога через одкровення, яке належало школі Шторра. Не вдаючись тут у подробиці, зазначимо, що він висуває на користь цього доказу ще один аргумент, який є поєднанням фізико-теологічного доказу з космологічним [там само, с. 31]. Надзвичайно примітно, що Гегель і Шеллінг використовували дуже схожу стратегію.

На початку 1795 р. Шеллінг скаржитись в листі до Гегеля на галас, який вчинили в семінарії самопроголошені кантіанці, зокрема на те, як «вони спритно маніпулюють моральним доказом» [НКА, III/1.16]⁷. На це Гегель йому відповідає, що він якраз розробляє метод, що дозволить доповнити морально-теологічний доказ кантіанців фізико-теологічним доказом [НКА, III/1.19.], з чим Шеллінг його захоплено вітає⁸. Хоча деталі цього Гегелівського методу до цього часу залишаються непроясненими, вражає, що він вдається до засобу, дуже схожого на той, що його використав раніше Флатт проти однобокості морального доказу; але наявність у Гегеля цього засобу, очевидно, можна пояснити лише тим, що молоді тьобінгенці поділяють критику Флатта щодо однобокості суб'єктивного ідеалізму. Як би критично молоді семінаристи на ставилися до своїх вчителів, вони перейняли від них основну ідею й надалі систематично її дотримувалися (при цьому варто зазначити, що

⁷ Міхаель Франц переконливо аргументує, що це твердження не стосувалося вкладачів семінарії [4].

⁸ Шеллінг пише: «Чудова ідея, яку ти замислив здійснити» [НКА, III/1.21].

шторрніанці самі практично ніяк не розробляли фізико-теологічний доказ). Гегелівський задум поєднується з одночасним опрацюванням ним великої статті, присвяченої кантівському вченню про мотив, яку в 1792 р. опублікував тьобінгенський репетитор Рапш у «Реперторіумі» Маухарта⁹. Рапш належав, як вже зазначалося, до тих семінаристів, які намагалися примирити теологію тьобінгенської школи Шторра з кантівською філософією. Саме з цією метою він реферує Рейнгольда, зокрема його «Листи про кантівську філософію». Він стверджує, що «шлях серця» християнського вчення, який, за Рейнгольдом, поступився критичній філософії, залишається обов'язковим для обґрунтування моралі, оскільки лише цим шляхом «чуттєві схильності суб'єкта» і моральні мотиви можуть проникнути один в одного [там само, с. 151]. Як аргументує у своїх бернських фрагментах Гегель, наші чуттєві схильності можуть стримуватися лише силою, яка має чуттєвий вплив.

Витоки великої післякантівської ідеалістичної традиції об'єктивного ідеалізму криються, отже, у полеміці, яка сама має лише опосередковані точки дотику з Кантом та його критичною філософією. Скоріше ці витoki слід убачати в дискусіях між шторміанцями, з одного боку, і Кантом та його філософією, в інтерпретації Рейнгольда, з іншого. Тут знаходиться початок становлення об'єктивного ідеалізму.

Однак, є ще один чинник, який до цього часу недостатньо усвідомлюється. Йдеться про роль Фіхте. Близько 1790 р. Фіхте почав вивчати філософію Канта. У найкоротший час він опрацював три «Критики» і приблизно через півроку навчання відчув себе достатньо компетентним, аби написати свого роду компендіум до третьої «Критики». Як би не оцінювали окремі деталі його інтерпретації Канта, все ж таки не можна не погодитися, що, на відміну від більшості інших тогочасних читачів Канта, він зрозумів критичну філософію дуже точно, тобто буквально. Таку оцінку підтверджує перша друквана праця Фіхте — «Спроба критики всіякого одкровення» 1792 року, яку «апостол Канта» Рейнгольд навіть спочатку визнав твором Канта. Коли незабаром після публікації своєї книги про одкровення Фіхте ознайомився з працями Рейнгольда і був зачарований розвинутою в них основоположною філософією (що її у той час у Єні вже суворо критикували, він не міг знати), то це окреслило межі його подальшої філософської роботи, яка знайшла своє втілення в його впливових «Основах загального науков-

⁹ Див.: [11] Т. 1 і продовження Т. 2, с. 130-156 і с. 133-220. Свідчення про те, що Гегель опрацював цю статтю, міститься у його листі до Шеллінга від 24 грудня 1794 р. [НКА, III/1.14].

чення» 1794-1795 рр.

Засвоєння критичної філософії з боку Фіхте відбувалося зворотнім шляхом, порівняно з молодими тьобінгенцями: спочатку Кант, а потім Рейнгольдова елементарна філософія (здається, що «Листи» Рейнгольда практично не вплинули на Фіхте в систематичному аспекті). Коли молоді семінаристи незабаром після виходу Фіхтової книги ознайомилися із нею (пор. також [10, с. 171-190]), вони вже були перейняті створенням філософської програми, яка мала подолати Канта і зрештою, також Фіхте. Про це свідчить, зокрема, критичне зауваження Гегеля щодо Фіхте у зв'язку з його власним проєктом: нібито через «Одкровення» «знову вводиться стара манера догматичного доказу» [НКА, III/1.19]. Докір у догматизмі поділяє також Гьольдерлін; на його думку, Фіхте хотів «повз факти свідомості, дійти до *теорії*» (див. [7, с. 568]). У своєму фрагменті «Буття, судження, модальність» він конкретизує цю критику тим, що, на його погляд, самосвідомість не може передувати буттю та засновувати його.

Отже, на ранньому етапі рецесії Канта можна виокремити дві стратегії розвитку: перша веде від Канта прямо до Фіхте і після «Одкровення», через Рейнгольдові основоположні ідеї, до «Науковчення»; інша лінія засвоює критичну філософію опосередковано спочатку через Шульца і — особливо це стосується систематичних інтересів — через Рейнгольда. До цієї лінії належать тьобінгенські студенти. Лише після того, як у семінарії книга Фіхте розбурхала молодих семінаристів, вони почали вивчати власні твори Канта, але й тоді вони спочатку ознайомилися з твором 1793 року «Релігія в межах тільки розуму»; а він є значно менш абстрактним і технічним, в плані аргументації, ніж «Критики», які, зокрема, для Гегеля на той час залишалися замкненими на сім замків¹⁰. Коли ж семінаристи почали читати самого Канта, вони були вже під таким сильним впливом яскраво вираженої Рейнгольдівської інтерпретації Канта, що це вже майже унеможливило неупереджене сприйняття ними Канта самого по собі.

4 Висновки

Вище було зазначено, що для більш точного визначення того, що, власне, має означати «класична німецька філософія», належить спо-

¹⁰Пор. щодо цього також [9, с. 7]. Так само і в рукописах, що залишились після Гьольдерліна і Шеллінга, ми практично не знаходимо до 1974 року відголосу безпосереднього читання праць Канта.

чатку переосмислити наявний історичний матеріал. А як вчив Кант, коли ми маємо справу з доцільними взаємозв'язками — а саме так мають бути охарактеризовані історичні взаємозв'язки, — першочергове значення має опора на емпіричний матеріал, бо інакше розум практично неминуче вдається до необмежених фантазій. Що слід розуміти під класичною німецькою філософією, залежить, таким чином, від точного визначення окремих чинників, що її конституують. Якщо нова назва «класична німецька філософія» дійсно має запропонувати більше, ніж стара й надійна назва «німецький ідеалізм», то слід, перш за все, більш точно зрозуміти ту роль, яку філософія Канта відіграла для післякантівських ідеалістів. Бо як, сподіваюся, чітко видно із вищевикладеного, той Кант чи те кантіанство, що стоїть біля витоків класичної німецької філософії, — це, фактично, інший Кант, ніж той, що стоїть біля витоків сучасної філософії, але й не той Кант, який вивчається сучасним кантознавством. А отже, між історичним Кантом та історичним засвоєнням Канта утворилася широка прірва, яку неможливо зрозуміти, якщо виходити з цілей, які ставив перед собою сам Кант, а можна зрозуміти, лише здійснивши точний аналіз тогочасних систематичних інтересів, які спрямовували реєкцію Канта. Для сучасної філософії, а особливо в аналітичних дебатах, історичний Кант не є результатом філософської інтерпретації, здійсненої крізь призму післякантівського ідеалізму, скоріше його необхідно розуміти, виходячи із основних засад, які були закладені з його перевідкриттям у ХІХ і ХХ ст. А від цього Канта дійсно немає шляху до Гегеля, хіба що такий шлях розуміють як реконструкцію, без претензії на історичну точність.

Але чи не заперечується цим загальнозначущість нових аналітичних інтерпретацій філософії Гегеля? І так, і ні. Якщо ми розуміємо філософію Канта як джерело аналітичної філософії, тоді аналітично інтерпретоване тлумачення Гегеля має розумітися як внутрішня дискусія. Аналітичні трактування Гегеля мають тим самим значущість лише в межах аналітичної парадигми, проте не можуть претендувати на всезагальне філософсько-історичне значення. Фактично, лише одне тлумачення Гегеля, яке намагається зрозуміти гегелівську філософію з її власних генетичних взаємозв'язків, може взагалі претендувати на те, щоби виявляти дійсний історичний стан справ. А це саме те, на чому так ґрунтовно наголошує Вольфганг Нойзер у своїх багатьох роздумах про гегелівську філософію. Ми продовжуємо його роздуми кожен своїм способом.

Література

- [HKA] *Schelling F.W.J.* Historisch-kritische Ausgabe. Im Auftrag der Schelling-Kommission der Bayrischen Akademie der Wissenschaften. — Stuttgart: Frommann-Holzboog, 1976.
- [1] *Brecht M.* Die Anfänge der idealistischen Philosophie und die Rezeption Kants in Tübingen (1788–1795) // Decker-Hauff, Hansmartin (Hrsg.): 500 Jahre Eberhard-Karls-Universität Tübingen. Beiträge zur Geschichte der Universität Tübingen 1477–1977. — Tübingen, 1977.
- [2] *Engels F.* Ludwig Feuerbach und der Ausgang der klassischen deutschen Philosophie. — Stuttgart: J.H.W. Dietz, 1888.
- [3] *Flatt J.F.* Briefe über den moralischen Erkenntnisgrund der Religion überhaupt, und besonders in Beziehung auf die Kantische Philosophie. — Tübingen: J.G. Cottaische Buchhandlung, 1789.
- [4] *Franz M.* Johann Friedrich Flatts philosophisch-theologische Auseinandersetzung mit Kant // Ders. (Hrsg.): «... an der Galege der Theologie»? Hölderlins, Hegels und Schellings Philosophiestudium an der Universität Tübingen. Schriften der Hölderlin-Gesellschaft. — Bd. 23/3. — Tübingen: Schriften der Holderlin-Gesellschaft, 2007. — P. 189-222.
- [5] *Hanna R.* Kant and the Foundations of Analytic Philosophy. — Oxford: Clarendon press, 2001.
- [6] *Henrich D.* Grundlegung aus dem Ich. Untersuchungen zur Vorgeschichte des Idealismus Tübingen-Jena (1790–1794). — Frankfurt am Main: Suhrkamp, 2004.
- [7] *Hölderlin F.* Sämtliche Werke und Briefe / Von M. Knaupp (Hrsg.). — Darmst.: Wiss. Buchges., 1992.
- [8] *Immanuel Carl Diez:* Briefwechsel und Kantische Schriften. Wissensbegründung in der Glaubenskrise Tübingen-Jena (1790–1792) / D. Henrich (Hrsg.). — Stuttgart: Klett-Cotta, 1997.
- [9] *Jaeschke W.* Hegel-Handbuch : Leben, Werk, Schule. — Stuttgart: Metzler, 2005.

- [10] *Onnasch E.-O.* Hegel zwischen Fichte und der Tübinger Fichte-Kritik // Krijnen Ch., Heidemann D.H. (Hrsg.) Hegel und die Geschichte der Philosophie. — Darmstadt : Wissenschaftliche Buchgesellschaft, 2007.
- [11] *Rapp G.C.* Ueber die moralischen Triebfedern, besonders die der christlichen Religion // Mauchart I.D. (Hrsg.) Allgemeines Repertorium für empirische Psychologie und verwandte Wissenschaften. — Nürnberg, 1792.
- [12] *Redding P.* Analytic Philosophy and the Return of Hegelian Thought. — Cambridge : Cambridge University Press, 2007.
- [13] *Reinhold K.L.* Versuch einer neuen Theorie des menschlichen Vorstellungsvermögens. — Band 1. — Hamburg : Meiner Felix Verlag GmbH., 2010.
- [14] *Rezensionen zur Kantischen Philosophie 1781–87* / Landau A. (Hrsg.) — Bebra : Landau, 1991.
- [15] *Schröpfer H.* Kants Weg in die Öffentlichkeit. Christian Gottfried Schütz als Wegbereiter der kritischen Philosophie. — Stuttgart : Frommann-Holzboog, 2003.

Переклад з нім. О.Є. Оліфер за науковою редакцією Я.В. Шрамка.

Надійшла до редакції 22 червня 2016 р.